

Халилов Сирожиддин Шерали ўғли –
“Alfraganus University” нодавлат олий таълим ташкилоти
Халқаро туризм менежменти кафедраси мудир, PhD

МИЛЛИЙ ТУРИЗМ ТАРМОҒИНИНГ РАҚОБАТ УСТУНЛИГИ: НАЗАРИЙ АСОСЛАР ВА УСЛУБИЙ ЁНДАШУВЛАР

Аннотация. Мақолада миллий туризм тармоғида рақобат муҳити ва уни ташкил этувчи таркибий компонентлар ўзаро алоқадорлигининг долзарб масалалари кўриб чиқилган. Рақобат муҳити компонентларининг миллий туризм тармоғига таъсири ҳам таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: миллий туризм тармоғи, рақобат, рақобат муҳити, рақобат компонентлари, тартибга солиш воситалари.

Туризм мамлакатлар иқтисодиётининг стратегик сектори сифатида жадал ривожланиб келмоқда. Ўзбекистон ҳам ўзининг табиий-иқлим шароити, минерал-хомашё захираси ва тарихий-маданий мероси билан туристларни фаол жалб қилишга интилоқда. Кирувчи ва ички туристик оқимга хизмат кўрсатиш орқали максимал даромад топиш мақсади миллий туризм тармоғининг рақобат устунликларини аниқлаб олишни тақозо қилади.

Рақобат устунликлари, ўз навбатида, мамлакат учун сифат ва нарх параметрлари нуқтаи назаридан потенциал туристларда ижобий таассурот уйғотишни англатади. Қулай иқлим шароити, табиий ёдгорликлар хилма-хиллиги, ноёб пейзаж, архитектура обидалари, оптимал логистик схема, моддий ва номоддий маданий мерос объектлари ҳар қандай турист учун ташриф масканини танлашда ҳал қилувчи аҳамият касб этади. Ўзбекистон иқлимининг нисбатан мўътадиллиги, рельеф турларининг кўплиги, саломатликни тиклаш ва даволаниш учун шифобахш булоқлар, ғорларнинг мавжудлиги, флора ва фауна оламининг жозибадорлиги, тарихий объектларнинг сақланиб қолинганлиги, маданиятлараро мулоқот натижасида этнографик анъаналарнинг давом этиб келаётганлиги ҳеч бир туристни бефарқ қолдирмайди. Макро-, мезо- ва микроиқтисодий кўламда ривожланиш векторларини аниқлаб олишда, рақобат позициясини янада мустаҳкамлашга оид амалий чора-тадбирлар дастурини ишлаб чиқишда, миллий туризм тармоғига инновацияларни босқичма-босқич татбиқ этиб боришда шу каби жиҳатлар инобатга олиниши зарур. 2019-2025 йилларда Ўзбекистон Республикасида туризм соҳасини ривожлантириш

Концепциясида масаланинг айна томонлари ўз ифодасини топган. Ушбу ўрта истиқболга мўлжалланган стратегик ҳужжат, моҳият эътиборига кўра, миллий туризм тармоғи рақобат устунликларини юзага чиқаришда муҳим асос вазифасини ўтамоқда.

Туризм тармоғининг мамлакат иқтисодиётидаги улушини ошириб бориш, туристик хизматларни диверсификация қилиш ва юқори даражали сифатини таъминлаш, туризм инфратузилмасини модернизациялаш ҳозирги пайтда долзарбдир. Ўзбекистон улкан туристик-рекреацион салоҳиятга эга. Мамлакатда умумий ҳисобда 7,4 минг моддий маданий мерос намуналари мавжуд. Улардан жами 209 таси эса тўртта музей шаҳарлар – Хива, Бухоро, Шаҳрисабз ва Самарқанд шаҳарларида жойлашган. Мазкур объектлар ЮНЕСКО Бутунжаҳон мероси рўйхатига киритилганлиги диққатга сазовор¹.

Миллий туризм тармоғида хусусий тадбиркорликни қўллаб-қувватлашга қаратилган тизимли чора-тадбирлар самараси ўлароқ, Ўзбекистонга кирувчи туристик оқим ошиб бормоқда, туроператорлар, туристик агентликлар ва меҳмонхоналар сони йил сайин ортмоқда. Маълумки, жойлаштириш воситалари, умумий овқатланиш пунктлари, маданий-кўнгилочар марказлар, туристларни ташишга мўлжалланган транспорт турлари ва магистрал йўл бўйи инфратузилмасини кенгайтириш давлат сиёсатининг асосий йўналишларидан бири сифатида қатъий белгилаб олинган. Бу ҳам миллий туризм тармоғининг рақобат устунликларини юзага чиқаришда ҳал қилувчи ўринга эга.

Шунингдек, миллий туризм тармоғи рақобат устунликларининг босқичма-босқич ривожлантирилиши мамлакат ҳудудлари ички салоҳиятини қўллаб-қувватлашга олиб келади, яъни:

- ҳудудлараро ривожланишдаги тафовутлар қисман тугатилади ҳамда иқтисодий индикаторларда мувозанатга эришилади;
- ҳудудларнинг ишлаб чиқариш ва бозор инфратузилмаси жадал ривожланади;
- долзарб ижтимоий масалалар ҳал этилади, хусусан, мавжуд иш ўринлари барқарорлашади ва янги ваканциялар очилади;

¹ *Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 5 январда қабул қилинган “Ўзбекистон Республикасида туризмни жадал ривожлантиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармони // lex.uz – Ўзбекистон Республикаси қонунчилик маълумотлари миллий базаси.*

- худудий иқтисодий комплекс диверсификация қилинади ва қўшимча даромад манбалари аниқланади;
- маҳаллий аҳолининг реал даромадлари ортади ва турмуш сифати кўтарилади;
- худудга ташқи манбалардан инвестиция оқими кириб келиши имкониятлари кенгаяди;
- худуднинг жозибали дестинация сифатидаги имижи шаклланади.

Масаланинг шу каби жиҳатларига эътибор қаратган ҳолда таъкидлаш жоизки, кировчи ва ички туристик оқим йирик туристик аттракция марказларида тўпланиб қолмоқда. Пойтахт Тошкент, Самарқанд, Бухоро ва Хива шаҳарларига туристик юклама ҳажми номутаносиб равишда ошиб бормоқда. Бунинг объектив сабаблари бор, албатта. Бироқ мамлакатнинг бошқа худудларининг ҳам туристик салоҳиятини ишга солиш зарурати мавжуд. Худудлар инфратузилмасининг ҳолати хорижий ва маҳаллий туристларга сифатли хизмат кўрсатишда муҳим ўрин тутади. Қулай транспорт боғламалари, санитария-гигиена пунктлари, тўлақонли ҳордиқ чиқариш учун шароитларнинг яратилганлиги шулар сирасига мансуб. Табiiй-иқлим шароити баъзи жанубий ва шимолий худудларда туризмнинг мавсумийлик муаммосини келтириб чиқаради. Натижада туристларга хизмат кўрсатувчи персонал таркиби малакали ходимлар билан тўлдирилмасдан қолиб кетади. Жаҳонда сиёсий вазиятнинг беқарорлиги айрим давлатлардан кировчи туристик оқимнинг мунтазамлигига таъсир кўрсатади. Кировчи туристик оқим географиясининг диверсификацияланганлиги худуд иқтисодиётига қўшимча ўсиш манбаларини яратади. Туризм параллел равишда ташқи манбалардан инвестиция оқимининг вужудга келишига туртки беради. Инвестицион ресурслар эса янги туристик объектлар ишга тушишини таъминлайди.

Ўзбекистонга кировчи туристик оқимнинг ортишида бир нечта омиллар ҳал қилувчи ўрин эгаллайди. Виза режимининг соддалаштирилганлиги, миллий туризм салоҳиятини тарғиб қилиш чораларининг изчил амалга оширилаётганлиги бунга яққол далилдир. Электрон кириш визаларини расмийлаштиришнинг автоматлашган тизими ишга туширилди, қатор давлатлар фуқароларига транзит турист сифатида виза тартиби бекор қилинди, туристик классдаги транспорт воситалари сони кўпайди.

Бир сўз билан айтганда, миллий туризм тармоғини ривожлантириш учун ҳуқуқий база яратилди. Институционал ислоҳотлар самараси сифатида туризм инфратузилмаси модернизация қилинмоқда ва миллий туризм бренди ташқи бозорларда фаол тарғиб этилмоқда. Таргетинг ёндашуви орқали Ўзбекистонга асосий туристик оқимни таъминловчи давлатлар билан икки томонлама ҳамкорлик алоқалари кенгайди. Миллий туризм тармоғида маҳаллий тадбиркорларнинг ишбилармонлик фаоллигини рағбатлантириш юзасидан манзилли чоралар кўрилди. Маҳаллий туроператорларнинг стартап-лойиҳалари туризмни ривожлантиришга мўлжалланган бюджетдан ташқари жамғарма маблағлари ҳисобидан молиялаштирилди. Худудларда туризмнинг ёндош инфратузилмаси – умумий овқатланиш шохобчалари, транспорт боғламалари, туристик намоёниш объектлари барпо этилди.

Миллий туризм тармоғининг рақобат устунликларини юзага чиқаришнинг ўзига хос хусусиятлари шундан иборатки, бу жараён турли ҳокимият тузилмалари, тадбиркорлар, мувофиқлаштирувчи органлар саъй-ҳаракатларини мақсадли концентрациялашни талаб қилади. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси, Ўзбекистон Республикаси Маданият ва туризм вазирлиги, унинг худудий бошқармалари ва марказий аппарат бўйсунувидаги органлар, йирик туристик бренд эгалари – туроператорлар, люкс классдаги меҳмонхоналар, ресторанлар, маҳаллий ижро ҳокимияти – вилоятлар ҳокимликларининг худудий туризмни ривожлантириш кенгашлари томонидан кўрилаётган амалий чора-тадбирлар уч звено (қатлам) доирасида координацияни тақозо қилади. Бу миллий туризм тармоғида давлат сиёсатини бир хилда талқин қилиш ва белгиланган истиқболли чораларнинг манзилли бўлишини таъминлаб беради. Макро-, мезо- ва микроиқтисодий бирликлар фаолияти ягона миссия ижросига йўналтирилади ҳамда пировард натижада синергетик самарага эришилади (1-расм).

Миллий туризм тармоғида истиқболли мақсадларга эришиш борасида давлат сиёсати

<u>Макроиктисодий кўламда:</u>	<u>Мезоиктисодий кўламда:</u>	<u>Микроиктисодий кўламда:</u>
<ul style="list-style-type: none"> - асосий ривожланиш параметрлари ва миссия белгиланади; - туристик фаолият субъектларини кўллаб-қувватлашнинг қонуний дастаклари яратилади. 	<ul style="list-style-type: none"> - ҳудудий туристик ресурслардан самарали фойдаланиш дастурлари ишлаб чиқилади; - қонунчилик ҳужжатларининг ҳудудий ижроси таъминланади. 	<ul style="list-style-type: none"> - аниқ мезонлар асосида даромадли бозор сегменти аниқлаб олинади; - ички ва ташқи бозорда рақобат позицияси эгалланади.

1-расм. Миллий туризм тармоғида истиқболли вазифаларни ҳал этишниг поғонали модели²

Миллий туризм тармоғида уч звено (қатлам)дан иборат ташкилий тузилмалар фаолияти ўзаро тактик мувофиқликда амал қилиши зарур. Ҳар бир қатлам ўз зиммасига юклатилган вазифалар бажарилишида жавобгарлик нуқталарини белгилаб олади. Буларнинг барчаси миллий туризм тармоғининг рақобат устунликларини кучли импульс билан ривожлантиришга замин ҳозирлайди. Макроиктисодий кўламдаги жавобгарлик нуқталари учун Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси, Ўзбекистон Республикаси Туризм қўмитаси, мезоиктисодий кўламда маҳаллий ижро маъмурияти, микроиктисодий кўламда хизматлар бозорида таваккалчиликни бўйнига олган ҳолда фаолият юритиб келаётган туроператорлар, туристик агентликлар, меҳмонхоналар масъул саналади. Истиқболли вазифаларни ҳал этишниг поғонали моделида ҳар бир таркибий ташкил этувчи ўз ваколатлари доирасида тактик чоралар кўриш орқали миллий туризм тармоғининг рақобат устунликлари юзага чиқишига ҳисса қўшади.

² Муаллиф тадқиқотлари асосида ишлаб чиқилган.

Таъкидлаш лозимки, мустақил иқтисодий феномен сифатида рақобат устунлиги мутлақ ва нисбий ўлчовларга эга категория саналади. Бу категория туризм тармоғида ҳам яққол намоён бўлади. Мутлақ рақобат устунлиги ноёб ресурсларга эгалик билан белгиланади. Нисбий рақобат устунлиги эса қиёсий таҳлиллар натижасида аниқлаб олинади. Ўзбекистон миллий туризм тармоғининг мутлақ рақобат устунлиги географик жойлашуви (локация), табиий-иқлим шароити, моддий ва номоддий маданий мерос, тарихий цивилизация қолдиқларида ўз аксини топган. Худди шундай, Ўзбекистон миллий туризм тармоғининг нисбий рақобат устунликлари қиёсий таҳлил амалга оширилаётган давлат ёки алоҳида туристик дестинация салоҳиятига солиштириш натижасида юзага чиқади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. “Ўзбекистон Республикасида туризмни жадал ривожлантиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони. 2019 йил 05 январь, ПФ-5611 сон.
2. Азар В.И. “Рекреацион география”. Монография. Москва, 2017 й., қайта нашр – 89-124 б.
3. Абиев Ж.Н. Миллий иқтисодиётда туризм тармоғини ривожлантиришнинг ташкилий-иқтисодий механизмларини такомиллаштириш. Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун тайёрланган диссертация автореферати. Самарқанд, 2019 й. – 11-14 б.
4. Эштаев А.А. Глобаллашув шароитида туризм индустриясини бошқаришнинг маркетинг стратегияси (Ўзбекистон Республикаси туризм тармоғи мисолида). Иқтисодиёт фанлари доктори (DSc) илмий даражасини олиш учун тайёрланган диссертация автореферати. Самарқанд, 2019 й. – 18-24 б.
5. Амонбоев М., Халилов С. Туризм индустрияси ривожланишининг асосий йўналишлари ва истиқболлари. “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” электрон журнали. Тошкент 2019.

